

professional training of students are analyzed. The work is based on the method of the scientific study of sources and content analysis of the students' products (essay). The results of the empirical research showed the important role of a reflection of future psychologists' students. Psychological conditions that promote development of reflexive skills during professional education are revealed.

Key words: professional reflection, personal reflection, students, future psychologists, professional becoming.

ЕЛЕНА СОРОКИНА

г. Киев

ВЛИЯНИЕ РЕФЛЕКСИИ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ СТУДЕНТОВ- ПСИХОЛОГОВ

В статье представлен анализ развития профессиональной рефлексии у студентов-будущих психологов как личностного образования. Проанализировано содержание этого феномена и динамику его формирования на начальном этапе профессионализации студентов. В процессе исследования использованы методы изучения научных источников и контент-анализ продуктов деятельности студентов (эссе). Результаты эмпирического исследования показали важную роль рефлексии в профессиональном становлении будущих психологов. Выявлены психологические условия, способствующие развитию рефлексивных умений во время профессиональной подготовки в вузе.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, личная рефлексия, будущие психологи, профессиональное становление.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2017

УДК 159.923:378

ДМИТРО СОФІЯН

м. Хмельницький

dima_sofiyan@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-КІНОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню особливостей психологічної готовності військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності. Показано, що психологічна готовність до професійної діяльності має складну динамічну структуру, є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми умовами і майбутніми завданнями. Доведено, що психологічна готовність військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності представляє собою систему психологічних і психофізіологічних характеристик суб'єкта, які забезпечують успішне виконання ним своїх обов'язків. Виокремлено такі компоненти психологічної готовності офіцерів-кінологів до професійної діяльності як мотиваційно-цільовий, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий та рефлексивно-контрольний.

Ключові слова: Психологічна готовність до професійної діяльності, психологічна готовність до складних видів діяльності, психологічна готовність військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності, мотиваційно-цільова готовність, діяльнісно-операційна готовність, емоційно-вольова готовність, рефлексивно-контрольна готовність.

Сьогодні проблема психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців стає особливо актуальною у зв'язку з проведенням антитерористичної операції (АТО) на сході України. Тенденція збільшення кількості різних загроз обумовлює необхідність формування в особового складу навичок безпечної поведінки та психологіч-

ної готовності до дій в складних ситуаціях. Водночас актуальність зумовлена специфікою військово-професійної діяльності та її високою соціальною значущістю щодо захисту державних інтересів і безпеки країни.

Події останніх років показують, наскільки важливою є психологічна готовність військовослужбовців до роботи в екстремаль-

них умовах, їх здатність долати наслідки впливу підвищених навантажень на психіку, їх уміння успішно протистояти впливу різноманітних стресогенних чинників, зберігаючи при цьому високу працездатність.

Сучасні умови, у яких працюють військовослужбовці, можна повною мірою назвати екстремальними, тому що вони супроводжуються значними психоемоційними навантаженнями, викликаними: високою відповідальністю за прийняті рішення; достатньою складністю виконуваних функцій; прискореним темпом діяльності; об'єднанням неоднакових за метою дій в одній діяльності; обробкою значної за обсягом інформації; дефіцитом часу на прийняття рішення. Утім, діяльність військовослужбовців супроводжується обґрунтованим ризиком для життя. Реалізацію професійного рівня підготовки в екстремальних умовах із найменшими психологічними втратами забезпечує стан психологічної готовності.

Проблемою підготовки кінологів на Україні займаються такі дослідники як О. Богданюк, М. Герасимов, Е. Горбачов, С. Кубіцький, О. Щербаков. Однак питання психологічної готовності військовослужбовців-кінологів до службово-бойової діяльності не знайшли належного відображення в сучасних психологічних дослідженнях.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей психологічної готовності військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності та виокремленні основних компонентів такої готовності.

Службові завдання, що виконуються військовослужбовцями України у регіонах зі складною суспільно-політичною обстановкою, так і в звичайних умовах, піддають серйозним випробуванням фізичні і психологічні можливості людини. Підготовка військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності є складовою частиною морально-психологічного забезпечення і являє собою комплекс безперервно здійснюваних заходів щодо формування, зміцнення і розвитку у військовослужбовців психологічних якостей, що забезпечують їх високу психологічну стійкість і готовність виконувати службові завдання в будь-яких умовах. Головним є виро-

блення у особового складу здібності переносити великі нервові навантаження і зберігати боєздатність в обстановці сильних психотравмуючих чинників. Це досягається формуванням психологічної готовності військовослужбовців до успішного виконання службових завдань.

Науковці зазначають, що процес задіяння стану психологічної готовності до діяльності являє собою послідовність взаємопов'язаних процедур і дій: усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу чи поставленого іншими людьми завдання; усвідомлення цілей виконання завдань, вирішення котрих призведе до задоволення потреб або виконання поставленого завдання; осмислення та оцінка умов, у яких будуть протікати майбутні події, актуалізація досвіду, пов'язаного з вирішенням завдань і виконанням вимог подібного роду; визначення на основі досвіду та оцінки майбутніх умов діяльності найбільш раціональних і можливих способів вирішення завдань чи виконання вимог; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей; мобілізація сил, відповідно до умов і завдань (Л. Бітхтіна, А. Караян, І. Сиромятников та ін.).

На увагу заслуговують дослідження змістової характеристики поняття «готовність» (О. Асмолов, С. Максименко, В. Моляко, М. Томчук, П. Перепелиця, С. Рубінштейн, С. Узнадзе та ін.); структури готовності (Ф. Гоноблін, В. Крутенький, Н. Кузьміна та ін.); аналіз структурних компонентів і показників готовності до діяльності (А. Пуні, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.); пошук шляхів оптимізації процесу формування готовності до різних аспектів діяльності. У визначенні компонентів готовності до діяльності та шляхів її оптимізації важливу роль відіграють дослідження діяльності як психологічної категорії на методологічному рівні (О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн) та специфіки різних видів діяльності (Г. Балл, Ф. Гоноболін, Т. Яценко, О. Акімов, В. Рибалка, В. Романець та ін.).

Різні трактування психологічної готовності обумовлені як специфікою структури

діяльності, яка вивчалася у кожному конкретному випадку (робота в звичайних умовах, в аварійних ситуаціях, спортивна боротьба і т.п.), так і розбіжністю теоретичних підходів дослідників. Одні автори розглядають готовність до діяльності на особистісному рівні, а інші – на функціональному, тобто, перш за все, враховують стан психічних функцій.

Не зважаючи на відмінності в конкретно-му тлумаченні поняття готовності, багато авторів дотримуються думки, що це особливий психічний стан. У дослідженнях Н. Левітова, В. М'ясищева, А. Ковальова, А. Пуні психічний стан трактується насамперед як цілісний прояв особистості, що займає проміжне місце між психічними процесами і властивостями особистості. Стан готовності у вирішальній мірі обумовлений стійкими психічними особливостями, притаманними даній людині. Але він не являє собою перенесення якостей і станів в нову ситуацію, просту їх актуалізацію. На стан психологічної готовності впливають і ті конкретні умови, в яких здійснюється діяльність. До числа зовнішніх і внутрішніх умов, що обумовлюють психологічну готовність, належать: зміст завдань, їх складність, новизну, творчий характер; обстановку діяльності, приклад поведінки оточуючих; особливості стимулювання дій і їх результатів; мотивацію, прагнення до досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності його досягнення; самооцінку власної підготовленості; попередній нервово-психічний стан; стан здоров'я і фізичне самопочуття; особистий досвід мобілізації сил для рішення задач великої підвищеної складності; вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності; вміння налаштовуватися, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності [1].

Дослідниками встановлено, що динамічну структуру стану психологічної готовності до складних видів діяльності складають наступні взаємопов'язані елементи: 1) усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу або завдання, поставленого іншими людьми; 2) усвідомлення цілей, вирішення яких призведе до задоволення потреб або виконання поставленого завдання; 3) усвідомлення та оцінка умов, в яких будуть протікати

майбутні дії, актуалізація досвіду, пов'язаного в минулому з вирішенням завдань та виконанням вимог подібного роду; 4) визначення на основі досвіду і оцінки майбутніх умов діяльності найбільш ймовірних і допоміжних способів вирішення завдань чи виконання вимог; 5) прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату; 6) мобілізація сил у відповідності з умовами та завданням, самонавіювання в досягненні мети [1; 4; 5; 6]. Як вказують Ю. Бабаян та Л. Грішман, у результаті людина налаштовується на певну поведінку, на вчинення дій, необхідних для досягнення поставленої мети; готує, якщо необхідно матеріальну базу для виконання завдання, а якщо умови досягнення мети залежать в якійсь мірі від неї, – створює ці умови, а також здійснює підготовчі дії, поповнює брак інформації, проводить вправи, тренування, малює схеми можливого розгортання подій. З початком практичних дій уважно стежить за зміною обстановки, оцінює адекватність своїх дій, модель яких вона побудувала заздалегідь, прагне не пропустити оптимальних умов і засобів, що ведуть до досягнення мети, свідомо управляє собою [1].

Таким чином, стан психологічної готовності має складну динамічну структуру, є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми умовами і майбутніми завданнями.

Крім готовності як психічного стану, існує і проявляється готовність як стійка характеристика особистості. Її називають порізному: підготовленість, тривала або стійка готовність. Вона діє постійно, її не треба кожного разу формувати у зв'язку з поставленими завданнями. Будучи завчасно сформованою, ця готовність – суттєва передумова успішної діяльності. В узагальненому вигляді тривала готовність є структурою, до якої входять: 1) позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності, професії; 2) адекватні вимогам діяльності, професії, риси характеру, здібності, темперамент, мотивації; 3) необхідні знання, навички, вміння; 4) стійкі професійно

важливі особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів. На відміну від стану тимчасової готовності, що відображає особливості та вимоги майбутньої ситуації, тривала готовність – це стійка система професійно важливих якостей особистості (позитивне ставлення до професії, організованість, уважність тощо), її досвід, знання, навички, вміння, необхідні для успішної діяльності в багатьох ситуаціях [1; 4; 5; 6].

Отже, аналіз досліджень дозволяє констатувати, що готовність до діяльності має чітку структуру та визначається як стійка характеристика, інтегральне особистісне утворення, система якостей особистості, функціональний стан, що визначає успішність виконання професійних дій.

Під психологічною готовністю ми розуміємо систему психологічних і психофізіологічних характеристик суб'єкта, що забезпечують успішність і результативність певних дій та діяльності. Стан психологічної готовності допомагає успішно виконувати свої обов'язки, використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати свою діяльність при появі непередбачених перешкод.

Психологічна готовність військовослужбовця до виконання поставлених завдань – це своєрідний фундамент його активних дій у майбутньому бою. Знання військовослужбовцем своїх психологічних особливостей дозволяє йому керувати власною психікою та ефективно діяти у складних ситуаціях. Ядром психологічної готовності є особистісна, яку можна визначити, як психічний стан, що включає усвідомлення своїх цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш вірогідних способів дії, прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, мобілізацію сил для досягнення цілей [7].

У сучасній психологічній науці вже розроблені прийоми, форми і методи організації підготовки та формування готовності людини до діяльності в екстремальних ситуаціях (В. Барко, С. Будник, Я. Бондаренко, О. Добрянський, М. Дьяченко, Л. Казмиренко, Л. Кандибович, О. Колесніченко, В. Корольчук, В. Лефтеров, О. Макаревич, Л. Матохнюк, В. Молотай, І. Окуленко, В. Осьодло, В. Поно-

маренко, Є. Потапчук, О. Тімченко, М. Томчук, О. Хміляр, Ю. Широбоков та ін.).

Підготовка майбутніх фахівців виступає процесом формування професійної компетентності, яка разом із предметними знаннями має включати в себе професійну (готовність до конкретної професійної діяльності (Г. Балл, А. Деркач, М. Дьяченко, Л. Кондрашова, В. Мишкіна, В. Шадріков), психологічну (стійкість діяльності особистості в полімотивованому просторі (К. Платонов, В. Сосновський, Р. Санжаєва, Л. Захарова, Н. Пов'якель, Я. Коломінський, М. Дьяченко, Л. Кандибович, В. Панок, В. Рибалка, Н. Чепелева) та особистісну (форма установки, що передує будь-яким психічним явищам та проявам (О. Бондаренко, Ф. Василюк, В. Колпачников, К. Роджерс, Р. Кочюнас) готовність.

У залежності від визначення терміну «готовність до професійної діяльності» різні автори по-різному визначають її структуру. М. Дьяченко та Л. Кандибович виокремлювали у складі готовності мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оцінний компоненти. А. Деркач, Л. Орбан-Лембрик визначили п'ять структурних компонентів готовності: мотиваційний, когнітивний, гностичний, емоційно-вольовий, оцінний.

О. Богданюк, аналізуючи готовність офіцерів-кінологів до професійної діяльності, звертає увагу на наявність елементарних (базових) знань, умінь та навичок з біології, зоології та спеціальних кінологічних понять, здатність виконувати завдання з дресирування собак, інтерес та задоволення від виконання діяльності, пов'язаної з виконанням майбутніх професійних функцій офіцера-кінолога [2].

На підставі опрацьованих джерел, у своєму дослідженні ми виокремлюємо такі компоненти психологічної готовності до професійної діяльності офіцерів-кінологів: мотиваційно-цільовий, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий та рефлексивно-контрольний. Саме вони, на нашу думку, найбільш точно відображають специфіку професійної діяльності військовослужбовців-кінологів.

Мотиваційно-цільовий компонент включає в себе мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки та передбачає наявність інтересу до

професійної діяльності. Фахівець-кінолог усвідомлює сутність кінологічної служби та специфіку роботи офіцера-кінолога, проявляє до неї стійкий інтерес; здійснює пошук і використовує інформацію, необхідну для ефективного виконання професійних завдань, професійного та особистісного зростання; бере на себе відповідальність за роботу підлеглих.

Діяльнісно-операційний компонент характеризується знаннями та вміннями про способи професійної діяльності, необхідні для проектування і здійснення професійних завдань в максимально короткий термін. Фахівець-кінолог повинен мати знання про сукупність засобів та прийомів розведення, годування, вирощування та використання собак у збройних силах у мирний і військовий час. Кінолог повинен уміти дресирувати собак для виконання всіх можливих завдань: охорони, пошуку, порятунку. Спеціаліст повинен вміти правильно оцінювати актуальну ситуацію та самостійно приймати рішення в складних ситуаціях на основі набутих знань, проявляти ініціативу та відповідальність при виконанні поставлених завдань.

Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності – емоційний стан, стресостійкість та вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності. **Серед вольових якостей, які забезпечують психологічну готовність до діяльності, можна виокремити:** цілеспрямованість (керування в роботі певною метою); самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації); наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети); ініціативність (готовність і вміння виявляти творчий підхід до вирішення проблем при виконанні професійних функцій); рішучість (своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання); самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів).

Рефлексивно-контрольний компонент проявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, самостійно аналізувати свою професійну компетентність, оцінювати результати своєї діяльності, її ефективність і якість, а також причини невдач. Фахівець беру на

себе відповідальність за результат виконання завдань. У нього сформовані такі якості як самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити), рефлексивність, упевненість у собі. Цей компонент є регулятором особистісних досягнень, пошуку особистісних смислів, самоуправління, а також стимулом до самопізнання, професійного зростання і формування індивідуального стилю професійної діяльності.

На нашу думку, вказані компоненти не варто розглядати ізольовано, оскільки вони носять інтегративний, цілісний характер і є продуктом професійної підготовки загалом.

Отже, під психологічною готовністю військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності ми розуміємо систему психологічних і психофізіологічних характеристик суб'єкта, які забезпечують успішне виконання ним своїх обов'язків, що передбачає використання знань, досвіду, особистісних якостей, збереження самоконтролю і перебудову діяльності при появі непередбачених перешкод. На підставі теоретичного аналізу психологічної літератури та практичного досвіду ми виокремили такі компоненти психологічної готовності офіцерів-кінологів до професійної діяльності: мотиваційно-цільовий, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий та рефлексивно-контрольний.

Таким чином, проблема психологічної готовності особливо актуальна в професійній діяльності офіцерів-кінологів і пов'язана з психологічним забезпеченням професійного відбору, підготовки та перепідготовки кадрів. Звідси перспективними є дослідження чинників, котрі впливають на компоненти та рівень психологічної готовності фахівців-кінологів і вивчення відповідних способів, методів, технологій професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Бабаян Ю. О. Особливості психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах / Ю. О. Бабаян, Л. О. Грішман // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. — 2014. — Вип. 2. 13. — С. 17-21. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2014_2.13_4.
2. Богданюк О. Д. Про стан готовності майбутніх прикордонників до роботи кінологами / О. Д. Богданюк. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pedagogica/2_bogda_njuk.doc.htm.

3. Боленко Ю. В. Апробация модели психологической готовности к профессиональной деятельности сотрудников пожарной охраны / Ю. В. Боленко // Безопасность жизнедеятельности. — 2008. — №6 (90). — С. 10—16.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. — М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. — 752 с.
5. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных условиях: Психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. — Минск : Изд-во «Университетское», 1985. — 206 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. — М.-Воронеж : Изд-во «Институт практической психологии», НПО «МОДЭК», 1996. — 400 с.
7. Шевченко В. Є. Психологічний аналіз забезпечення професійної надійності і боєздатності військовослужбовців Збройних Сил України / В. Є. Шевченко, Б. В. Кравченко // Психологія. — 2011. — № 1. — С. 38—43.

DMYTRO SOFIAN

Khmelnitskyi

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MILITARY CANINE SPECIALISTS' PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article is dedicated to the theoretical substantiation of the psychological readiness of military canine specialists for professional activity. It has been demonstrated that the psychological readiness for professional activity has a complex dynamic structure, expressing intellectual, emotional, motivational and volitional aspects of the human mentality in their correlation with external conditions and future tasks. It has been proved that military canine specialists' psychological readiness for professional activity is a system of psychological and psycho-physiological characteristics of a subject, which ensure successful fulfillment of own duties. The following components of military canine specialists' psychological readiness for professional activity have been outlined: motivational and target-oriented; functional and operational; emotional and volitional; reflexive and controlling.

Key words: psychological readiness for professional activity, psychological readiness for complex kinds of professional activity, psychological readiness of military canine specialists for professional activity, motivational and target-oriented readiness, functional and operational readiness; emotional and volitional readiness; reflexive and controlling readiness.

ДМИТРИЙ СОФИАН

г. Хмельницкий

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ-КИНОЛОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена теоретическому обоснованию особенностей психологической готовности военнослужащих-кинологов к профессиональной деятельности. Показано, что психологическая готовность к профессиональной деятельности имеет сложную динамическую структуру, является выражением совокупности интеллектуальных, эмоциональных, мотивационных и волевых сторон психики человека в их соотношении с внешними условиями и будущими задачами. Доказано, что психологическая готовность военнослужащих-кинологов к профессиональной деятельности представляет собой систему психологических и психофизиологических характеристик субъекта, обеспечивающих успешное выполнение им своих обязанностей. Выделены следующие компоненты психологической готовности офицеров-кинологов к профессиональной деятельности как мотивационно-целевой, деятельно-операционный, эмоционально-волевой и рефлексивно-контрольный.

Ключевые слова: психологическая готовность к профессиональной деятельности, психологическая готовность к сложным видам деятельности, психологическая готовность военнослужащих-кинологов к профессиональной деятельности, мотивационно-целевая готовность, деятельно-операционная готовность, эмоционально-волевая готовность, рефлексивно-контрольная готовность.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2017